
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В ОСВІТІ

УДК 371.13:378

В.А. Коновалова,

викладач іноземної мови, спеціаліст вищої категорії,
викладач-методист Житомирського агротехнічного коледжу

І.С. Лазаренко,

викладач іноземної мови, спеціаліст вищої категорії,
викладач-методист Житомирського агротехнічного коледжу

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Анотація. У статті розкриваються деякі питання конфліктології, як науки, що вивчає теорію і практику попередження та розв'язання конфліктів, досліджується система чинників конфліктності в юнацькому віці, прослідковуються статево-рольові відмінності в типах реакції на конфліктну поведінку та виявляється домінуюча стратегія психологічного захисту юнаків в конфліктних ситуаціях. Представлений матеріал має практичне значення для викладачів і вчителів, які працюють з групами студентів юнацького віку та старшокласниками.

Ключові слова: спілкування, юнацький вік, особистість, міжособистісні стосунки, конфлікт, виховний вплив, джерела конфліктної стратегії поведінки, самооцінка, конфліктогенність поведінки, психологічний захист.

Актуальність теми дослідження. Початок ХХІ ст. поставив перед людством майже безальтернативну проблему: або оволодіти наукою і мистецтвом розв'язання чи попередження конфліктів, або втратити перспективи виживання на Землі через численні та руйнівні конфлікти. Глобальні конфлікти попередніх століть стали головною причиною загибелі людей в наслідок терору тоталітарних режимів, заколотів і бунтів, революцій та контрреволюцій. Кримінально-правові конфлікти, особливо вбивства, боротьба за владу, адміністративні конфлікти в організаціях тяжко травмують людей, завдають шкоди діяльності трудових колективів, нерідко руйнують особистість, штовхають її на кримінальні вчинки чи самогубство.

Все це свідчить про вирішальну роль конфліктів в існуванні людства взагалі і кожної людини зокрема і разом з тим підкреслює значущість конфліктологічного знання у нашому бутті.

Громадське життя не може існувати без зіткнення ідей, як окремих людей, так і малих та великих колективів. Постійно виникають розбіжності думок і різного роду суперечності, що нерідко переростають у конфлікти.

Зазвичай конфлікт у соціально-трудої сфері сприймається як ненормальне явище і збій у роботі, перешкода для реалізації стратегічних цілей. Негативне сприйняття цілком обґрунтоване, тому що будь-який конфлікт несе в собі заряд величезної руйнівної сили: порушується процес нормального функціонування колективу, руйнуються стосунки між людьми. Однак, відсутність конфліктів слід вважати свідченням застою. Конфлікт — це показник розвитку, фактор динамічної стабільності організації. Отож необхідне управління процесом, завданням якого є запобігання виникненню негативної взаємодії, а також надання неминучим конфліктним ситуаціям конструктивного характеру.

У навчально-виховному процесі таке управління здійснюється педагогом, який, в силу специфіки своєї професії, повсякчас змушений стикатися з різноманітними конфліктами. Психолого-педагогічні конфлікти ґрунтуються на протиріччях, які виникають у навчально-виховному процесі при зіткненні вимог, інтересів педагогів, студентів, батьків, керівників. Ці конфлікти потребують гармонізації відносин в системах «викладач-студент», «студент-студент», «викладач-студенти», «викладач-викладач», «викладач-батьки», «викладач-керівник».

Успішність виходу з конфліктної ситуації великою мірою залежить від особистих якостей викладача, його досвіду, інтуїції та рівня психолого-педагогічної майстерності.

На сучасному етапі в навчально-виховній роботі акцент робиться на активній ролі викладача у попередженні або розв'язанні конфлікту. З погляду на це впливає необхідність наявності у педагога знань основ конфліктології як науки, що вивчає теорію і практику попередження і розв'язання конфліктів.

Мета даної статті: розглянувши міжособистісні стосунки, розкрити психологічні особливості конфліктної поведінки в юнацькому віці та виявити домінуючу стратегію поведінки юнаків в конфліктних ситуаціях, дослідивши систему чинників конфліктності юнаків у їх соціальному середовищі.

Як відомо побудова успішного навчально-виховного процесу базується на людській взаємодії, яка є основною одиницею будь-якого спілкування. Вона може мати характер співробітництва, суперництва, або конфлікту, який в сучасному розумінні трактується як багатостороннє явище, одночасно позитивне і негативне, розвиваюче і руйнуюче, яке відображає діалектику життя. Ч. Діксон вважає: «Якщо у вашому житті немає конфліктів, перевірте, чи є у вас пульс».

Викладач має усвідомлювати необхідність своєї активної ролі на сучасному етапі в навчально-виховній роботі і роблять акцент на наданні конфліктним ситуаціям конструктивного характеру.

Вирішальний вплив на поведінку особистості в конфлікті виявляє сама особистість — її потреби, установки, звички, спосіб мислення, досвід вирішення проблем і моделі поведінки. Все це — суттєвий фактор, який дозволяє попередити розвиток конфліктів в навчальному колективі, їх перехід в екстремальні та надто

емоційні форми, а також знизити ймовірність розвитку міжособистісних та міжгрупових конфліктів.

Особистісні передумови виникнення і розвитку конфліктів можуть мати ситуативну або характерологічну основу.

До ситуативних передумов виникнення конфлікту відносяться:

- незадоволеність потреби;
- дезорієнтація;
- втомленість;
- недостатня чи спотворена інформованість;
- нестійкість настрою тощо [7].

До характерологічних передумов відносяться стійкі якості і риси характеру, які сприятливі до зіткнення з оточуючими, викликають негативне відношення до людини, що формуються середовищем, являються наслідком психологічно неадекватного виховання:

- знижена самокритичність;
- імпульсивність;
- нахил до агресивної поведінки;
- невихованість;
- відсутність духовної культури;
- егоїзм;
- користоловство тощо [3].

Реакція на труднощі та невдачі залежить від якостей особистості.

В конфлікти з оточуючими вступають передусім люди з негнучкими, ригідними характерами, ті, хто нездатний зносити поведінку, що не узгоджується з їх принципами і ціннісними критеріями. Як правило, такі люди інертні, повільно звикають до нової обстановки, не схильні до активного спілкування, дуже егоцентричні і не допускають компромісів [3].

Ще однією причиною конфліктної поведінки може бути стійке прагнення завоювати визнання і повагу оточуючих, зайняти більш престижне і впливове положення в групі. Така людина вважає, що розуміється у всьому, найчастіше не рахується з оточуючими.

Слід зазначити, що конфлікти можуть бути обумовлені як занадто високим конформізмом так і його протилежністю — негативізмом. У першому випадку спостерігається безпринципна поведінка, коли особисту думку, позицію, вчинки намагаються пристосувати до думки і вчинків оточуючих. Конформісти легко піддаються впливу і навіюванню. У другому випадку люди чинять необґрунтований упертий опір, зокрема в юнацькому віці це виявляється в непокірності, яка направлена проти дорослих.

Конфліктогенними є також люди з неадекватною самооцінкою. Для компенсації зниженої самооцінки людина створює ідеальний образ і намагається привести себе у відповідність з ним, при цьому розглядаючи свої недоліки як позитивні якості. Це нескладно зробити, оскільки одні і ті ж якості можна розглядати по різному (агресивність, наприклад, сприймаючи як силу). Намагаючись жити в відповідності з нереальним ідеалом, чи пред'являючи до

оточуючих нереальні вимоги, що виходять з ідеального “Я”, людина потрапляє в складні ситуації.

Коли самооцінка завищена, знову виникають конфлікти, бо цьому в першу чергу будуть противитись близькі люди, потім можуть виникнути розбіжності з реальними можливостями. Той, хто ігнорує розрив між ідеальним “я” і особистими невдачами, часто веде себе недостойно, стає злим і підозрілим до всіх. Об’єктивна і адекватна самооцінка — важлива умова не тільки успішних людських взаємовідносин, але і працездатності, душевного спокою і сприятливої психологічної атмосфери.

В процесі задоволення потреб індивід може зустріти значну протидію з боку інших індивідів чи соціальні обмеження. Тоді він опиниться в стані фрустрації. Виникають фруструючі конфлікти [3].

Загально визнано, що емоційно стабільна, задоволена особистість в більшій мірі схильна до пошуку конструктивних шляхів розв’язання конфліктів.

В Житомирському агротехнологічному коледжі проводились дослідження системи чинників конфліктності юнаків у їх соціальному середовищі та виявлення домінуючої стратегії психологічного захисту в конфліктних ситуаціях. Дослідження проводились на відділенні «Агроінженерії», групи якого являють собою чоловічі колективи, та на Економічному відділенні, на якому колективи студентських груп переважно — жіночі.

Для вище вказаних досліджень нами було обрано 4 методики:

«Діагностика контактності особистості», «Самооцінка станів тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності» (адаптований варіант методики Г.Айзенка), «Діагностика рівня невротизації» (методика Л. Вассермана), «Діагностика домінуючої стратегії психологічного захисту в конфліктах» (адаптований варіант методики В. Бойко). Опис даних методик поданий в книзі Ложкіна Г.В., Повякель Н.І. «Практическая психология конфликта» [7].

Після проведення тестування було з’ясовано, що 75% опитуваних відносяться до категорії людей, які достатньо гнучкі у взаємовідносинах, але важко міняють думку про іншу людину. Проте у разі зміни своєї думки, вони готові змінити її швидше у кращий бік, ніж у гірший. Перш ніж перейти до дружніх відносин ці юнаки деякий час вивчають людину. Вони відкриті для компромісних рішень конфліктні відносини для них швидше тактика, ніж спосіб життя. Решта 25% належить до категорії обережних людей, які схильні до підозрливості, бачать у всьому таємницю і сумніваються у своїй безпеці. Вони завжди готові до боротьби, живуть, чекаючи конфлікту, і самі провокують його. Знаючи прийоми «супротивників», ці юнаки уміють керувати оточуючими. Однак вони не враховують психологію інших людей і їх внутрішній світ, тому вони часто не тільки виступають як конфліктуюча сторона, а й самі являються джерелом конфлікту.

Цікаво прослідкувати статево-рольові відмінності при діагностуванні контактності особистості. Підрахувавши результати тестування хлопців, отримали, що 90% опитуваних досить гнучкі у взаємостосунках і лише 10% — обережні люди, готові до конфліктів. Тестування дівчат показало, що серед них 60% — «гнучкі» особистості, а 40% — «обережні».

Слід зазначити, що серед опитуваних не виявилось крайніх типів особистостей, незаздрісних, які легко знаходять спільну мову з оточуючими і вибачають образи, а також тих, для яких конфлікт — це спосіб життя.

При аналізі результатів діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту в конфліктах статево-рольові відмінності були не вираженими, тому прослідкуємо загальну тенденцію для усїєї опитуваної групи.

Результати опитування свідчать, що юнаки використовують різноманітні стратегії захисту своєї суб'єктивної реальності. Проте, більшість з них (55%) більше схильні до агресивності. Такі особистості являються високо конфліктогенними. В конфліктах вони діють швидко, керуючись інстинктом, здебільшого несвідомо, при цьому їх інтелект лише підсилює агресію за рахунок надання їй змісту. Як правило це досить амбіційні особистості.

25% опитуваних використовують стратегію «уникання», яка передбачає обхід чи вихід без бою з зони конфліктів та напруги, коли «Я» особистості атакується. Уникання часто носить психогенний характер, по-перше, якщо воно обумовлене слабкою енергійністю особистості, бідністю і ригідністю емоцій, в'ялістю мислення і темпераменту та слабкістю нервової системи. По-друге особистість може використовувати цю стратегію, якщо вона, маючи досить розвинений інтелект, уникає напружених і часто беззмістовних конфліктів, не зв'язується з тими, хто втомлює її «Я». По-третє особистість може примусити себе обійти гострі кути в конфліктній ситуації для збереження цінності спілкування з партнером. В цьому випадку вона повинна мати міцну нервову систему, волю, життєвий досвід, високий інтелект і рівень саморегуляції. Важко сказати якою саме із вище наведених причин був викликаний вибір опитуваними стратегії уникання. Без додаткових досліджень, беручи до уваги вікові особливості юнаків, можна лише припустити, що вибір такої стратегії був продиктований ймовірніше першою або другою причинами.

«Миролобство», як стратегію захисту суб'єктивної реальності особистості в конфліктах, обрали 15% опитуваних. Це свідчить про те, що ці юнаки — цілком сформовані особистості з високим рівнем інтелекту та м'яким урівноваженим комунікабельним характером. Вони здатні співпрацювати з іншими, уміють іти на компроміс, готові жертвувати деякими своїми інтересами заради головного — збереження гідності. Хоча інколи миролобство може означати пристосування, намагання не вступати в конфлікти, щоб не наражати на випробування своє «Я». Якщо миролобство надмірне це свідчитиме про те, що для особистості характерна слабка воля і така особистість втрачає почуття гідності, яке якраз і повинен оберігати психологічний захист.

Таким чином, спираючись на результати проведених досліджень, можна зробити висновок, що міжособистісним стосункам в юнацькому віці властива конфліктна стратегія поведінки. Причому проведені дослідження дають можливість виявити психологічне підґрунтя такої стратегії. Було визначено, що загалом особам в юнацькому віці притаманний високий рівень агресивності поведінки. Проте, їх агресивність являється не стільки характерним для них психічним станом, як стратегією психологічного захисту особистості в

конфліктних ситуаціях. Це можна пояснити тим, що центральним новоутворенням юнацького віку являється самовизначення. Але на цьому етапі воно ще не є завершеним, оскільки не пройшло перевірки життям. Юнаки ще не мають достатнього життєвого досвіду і остаточно сформованої особистості, вони ще не пройшли соціальної адаптації у дорослому світі. Тому їм важко використовувати такі стратегії захисту своєї суб'єктивної реальності, як миролюбство та уникання, оскільки одна з них висуває підвищені вимоги до особистості, а друга до нервової системи. Реакція ж агресії основана на інстинкті, тому більшість юнаків виявились досить агресивні у захисті свого «Я» і, відповідно, через це вони виявляють високу конфліктогенність у міжособистісних стосунках.

Слід зазначити, що в досліджуваних групах серед юнаків не виявлено осіб з дуже високим рівнем невротизації, що свідчить про загальну емоційну стійкість опитуваних, проте, отримані результати дещо відрізнялись за гендерною ознакою. Наприклад, було виявлено, що особам чоловічої статі притаманний середній рівень невротизації, в той час, коли для дівчат характерний або низький, або вищий, порівняно з хлопцями, рівень.

Дослідження також показали, що на конфліктну поведінку значної частини юнаків впливає низький рівень тривожності. Деякі дівчата продемонстрували крім того високий рівень фрустрації і відповідно низьку конфліктну самооцінку.

Отже, порівнюючи дівчат з хлопцями, можна зробити висновок, що дівчата мають більшу емоційну збуджуваність, в результаті чого у них частіше виникають почуття розгубленості, тривожності, стурбованості, напруги і роздратованості. Вони більше залежні від думки та рішень інших. У них частіше виникають труднощі у спілкуванні, їм притаманна вища, порівняно з хлопцями, конфліктогенність поведінки, нерідко у формі психологічного захисту, як реакція на напругу і стрес.

Знаючи джерела конфліктної стратегії поведінки у міжособистісних стосунках студентів, викладачі можуть керувати змінами, які відбуваються в колективі, з метою оптимізації взаємовідносин суб'єктів і не допускати переходу потенціальних конфліктів у їх відкриті форми, а також надавати конфліктним ситуаціям конструктивного характеру.

Література

1. Ємельяненко Л.М. Петюх В.М. Конфліктологія: навч. посіб./ за ред. В.М. Петюха – К.: КНЕУ, 2003.
2. Конфліктологія / за ред. Л.М. Герасіної та М.І. Панова – Харків: Право, 2002.
3. Конфліктологія / под ред. А.С. Карміна. – СПб.: Издательство «Лань», 1999.
4. Конфліктологія: Навч. посіб. / ред. В.М. Петюха, Л.В. Торгової. – К.: КНЕУ, 2003. – 256 с.
5. Коберник Л.О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці: автореф. дис. канд. псих. наук / Людмила Олександрівна Коберник. – К., 2010. – 20 с.
6. Ложкін Г.В. Психологія конфлікту: теорія та сучасна практика: Навчальний посібник. / Г.В. Ложкін, Н.І. Пов'якель. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 416 с.
7. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта. – К.: МАУП, 2000.

8. Русинка І.І. Конфліктологія: Психологія технології запобігання і управління конфліктами: Навч. посіб. / І.І. Русинка. – К.: Професіонал, 2007. – 332 с.
9. Скрипченко О.В., Долинська Л.В. та ін.. Вікова та педагогічна психологія / Навч. посіб. – К.: Просвіта, 2001.

V. Konovalova, I. Lazarenko,

Psychological characteristics of conflict behavior in junior birth.

Summary. The article deals with the questions of conflictology as the science that studies theory and practice of preventing and solving conflicts. The investigation was conducted with the students of the Zhytomyr Agrotechnical College. The authors analyze the motives of conflicts which can arise among young people, investigate sexual distinctions in the types of reaction on conflict behaviour and determine dominant strategies of psychological protection of young people in conflict situations. The results of conducted investigation have practical value for the teachers who work with the students of higher schools.

Keywords: communication, youth age, personality, interpersonal relations, conflict, educational effect, sources of conflict strategy of behavior, self-esteem, conflict behavior of behavior, psychological protection.